

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені А. С. МАКАРЕНКА

УЛАНОВСЬКА АННА СЕРГІЇВНА

УДК 378.013.74:[378.091.59(477):061.2ЄСС]](043.3)

**ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ДІЯЛЬНОСТІ
ЄВРОПЕЙСЬКОГО СТУДЕНТСЬКОГО СОЮЗУ
ЯК СУБ'ЄКТА БОЛОНСЬКОГО ПРОЦЕСУ**

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Суми – 2017

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Сбруєва Аліна Анатоліївна,
Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка,
завідувач кафедри педагогіки, м. Суми.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Локшина Олена Ігорівна,
Інститут педагогіки Національної академії педагогічних
наук України,
завідувач відділу порівняльної педагогіки, м. Київ;

кандидат педагогічних наук, доцент
Загоруйко Людмила Олексіївна,
Уманський державний педагогічний університет
імені Павла Тичини,
доцент кафедри іноземних мов, м. Умань.

Захист відбудеться 21 квітня 2017 року о 10.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 55.053.01 у Сумському державному педагогічному університеті імені А. С. Макаренка за адресою: 40002, м. Суми, вул. Роменська, 87, ауд. 218.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій бібліотеці Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (40002, м. Суми, вул. Роменська, 87).

Автореферат розіслано 20 березня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

О. Г. Козлова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Глобалізація та євроінтеграційні процеси, демократизація й становлення суспільства знань, розвиток інформаційних технологій є факторами, що впливають на всі сфери життєдіяльності соціуму та зумовлюють необхідність трансформації соціальних систем, зокрема системи вищої освіти. Результатом усвідомлення суспільством потреби в модернізації вітчизняної вищої школи та формування нової стратегії її розвитку стало приєднання України до Болонського процесу. Досвід європейських держав у здійсненні Болонських реформ засвідчує, що зміни не можуть мати успіху без залучення всіх суб'єктів освітнього процесу, в тому числі й студентства, на всіх рівнях їхньої реалізації.

Вивчення основних засад діяльності Європейського студентського союзу (ЄСС), зокрема, його участі в Болонському процесі, є актуальним, адже ця організація стала найвпливовішим представником студентства в Європі, метою якої є відстоювати освітні, соціальні, економічні та культурні інтереси студентів на наднаціональному рівні в межах діяльності всіх задіяних у процесах змін міжнародних та міжурядових інституцій та організацій.

Нагальну потребу модернізації вітчизняної системи вищої освіти задекларовано в державних документах: Законі України «Про вищу освіту» (2014 р.), Указі Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року», Законі України «Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні» (2012 р.) та ін. Функціонування студентських об'єднань регламентовано в Законі України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.) та Наказі Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Примірного положення про студентське самоврядування у вищих навчальних закладах України» (2007 р.).

Доцільність наукового опрацювання організаційно-педагогічних засад діяльності ЄСС як суб'єкта Болонського процесу (БП) зумовлена потребою розв'язання низки суперечностей у модернізації системи вітчизняної вищої освіти, зокрема, між: сучасним вектором розвитку вищої освіти України, що спрямований на інтеграцію в Європейський простір вищої освіти (ЄПВО) та недостатнім рівнем системного вивчення й узагальнення зарубіжного досвіду модернізації галузі у вітчизняному науковому дискурсі; актуальністю дослідження діяльності ЄСС як суб'єкта БП та відсутністю аналізу концептуальних засад участі студентства в модернізації вищої освіти на національному рівні; потребою суспільства в залученні вітчизняного студентства до процесу модернізації вищої освіти та несформованістю його позиції як суб'єкта здійснення перетворень у вищій школі України.

Наукова проблема, що стала предметом вивчення, має міждисциплінарний характер, оскільки знаходиться у площині різних галузей сучасної педагогічної науки: педагогіки вищої школи, педагогічного менеджменту, порівняльної педагогіки та соціології освіти, що передбачає багатоаспектний характер аналізу стану її розробленості. Актуальні питання становлення сучасної європейської філософсько-освітньої парадигми та

модернізаційних зрушень у системі вищої освіти висвітлено в наукових дослідженнях В. Андрущенко, Л. Барановської, В. Білокопитова, О. Гомілко, А. Крамаренка, В. Кременя, В. Лугового, О. Мещанінова, Є. Пінчука, І. Предборської, С. Сисоєвої, Ю. Соколович-Алтуніної, Л. Яковенко та інших вітчизняних науковців. Процеси глобалізації, інтернаціоналізації, розвитку європейського виміру освіти проаналізовані в роботах Н. Авшенюк, М. Згуровського, Г. Ніколаї, О. Огієнко, А. Сбруєвої та ін. Окремі аспекти становлення студентського руху в Україні розглядають у своїх дослідженнях Р. Божинов, Ю. Бобровнік, О. Лісовець, Ю. Кращенко, Л. Сокурянська та ін.

Значний інтерес становлять роботи зарубіжних науковців з проблем євроінтеграції та модернізації вищої освіти в умовах глобалізації, європеїзації й становлення суспільства знань (А. Барблан (A. Barblan), П. Беннел (P. Bennel), С. Бірзеа (S. Birzea), К. де Віт (K. De Wit), П. Гастон (P. Gaston), А. Горніцка (A. Gornitzka), М. Елкен (M. Elken), О. Каллігаро (O. Calligaro), Р. Кілінг (R. Keeling), А. Корбет (A. Corbett), Б. Кем (B. Kehm), Л. Пипен (L. Pépin), П. Скот (P. Scott), Б. Хаскел (B. Haskel) та ін.), а також залучення студентства до процесу управління, зокрема модернізаційними перетвореннями вищої освіти в контексті БП (Ф. Альтбах (Ph. Altbach), С. Берген (S. Bergan), Е. Данн (E. Dunne), П. Згага (P. Zgaga), Ф. Кері (Ph. Carey), М. Клеменчіч (M. Klemenčič), Т. Луешер-Мамашела (Th. Luescher-Mamashela), Ю. Юнгблот (J. Jungblut) та ін.).

Прагнення України досягти європейських освітніх стандартів потребує модернізації вітчизняної вищої освіти, що значно актуалізує вивчення досвіду реалізації Болонських перетворень та участі студентства в цьому процесі. Актуальність і недостатня розробленість проблеми залучення студентства до БП обумовила вибір теми дисертаційного дослідження **«Організаційно-педагогічні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу»**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота є складовою комплексного дослідження кафедри педагогіки Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка «Інноваційні підходи до управління якістю освіти» (реєстраційний номер 0113U004660). Тему дисертаційної роботи затверджено вченою радою Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (протокол № 6 від 23 грудня 2013 р.) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук НАПН України (протокол № 2 від 25 лютого 2014 р.).

Мета дослідження: з'ясувати організаційно-педагогічні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу задля виявлення можливостей використання елементів продуктивного європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні.

Відповідно до мети дослідження визначено такі **завдання**:

1) схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження й концептуальні засади залучення студентства до модернізації вищої освіти в контексті БП;

2) визначити основоположні чинники євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти й виокремити етапи розвитку ЄСС як суб'єкта БП;

3) окреслити організаційні, змістові й процесуальні засади діяльності ЄСС як суб'єкта БП щодо модернізації вищої освіти;

4) здійснити порівняльну характеристику особливостей діяльності національних організацій-членів ЄСС як суб'єктів БП;

5) обґрунтувати можливості застосування елементів продуктивного європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми у вітчизняному освітньому контексті.

Об'єкт дослідження: діяльність Європейського студентського союзу як суб'єкта модернізаційних перетворень вищої освіти в контексті Болонського процесу.

Предмет дослідження: теоретичні, організаційні, змістові й процесуальні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу.

Хронологічні межі дослідження охоплюють 1998–2015 рр. *Нижня хронологічна межа* пов'язана із підписанням Сорбонської декларації (25 травня 1998 р.), у якій було визначено основні пріоритети модернізації європейської вищої освіти. Вибір *верхньої хронологічної межі* детерміновано затвердженням Єреванського комюніке (15 травня 2015 р.), у якому погоджено наміри всіх суб'єктів БП щодо подальшого вдосконалення ЄПВО. У контексті виокремлення основоположних чинників розвитку європейської освітньої політики, що уможливила БП та діяльність ЄСС як суб'єкта даного процесу, хронологічні межі було розширено до 50-х рр. ХХ ст., тобто до початку євроінтеграційних процесів у вищій освіті.

Географічні межі дослідження охоплюють країни Болонського клубу, студентські організації яких є членами ЄСС.

Методологічною основою дослідження є загальні принципи теорії наукового пізнання, діалектичні принципи взаємозв'язку та взаємозумовленості процесів, взаємовпливу і взаємозалежності явищ об'єктивної дійсності; положення про єдність теорії та практики. При розробленні конкретної методології дослідження використано *історичний підхід*, який покладено в основу визначення основних чинників євроінтеграції вищої освіти й залучення студентів до цього процесу в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. та з'ясування етапів розвитку ЄСС як суб'єкта БП у пан-європейському вимірі; *системний підхід*, що забезпечив можливість розгляду процесу залучення студентства, зокрема, ЄСС як складного освітнього феномену, що розвивається у взаємозв'язку всіх його складових у контексті розвитку системи освіти та суспільства в цілому; *компаративний підхід*, що дозволив порівняти практики залучення студентства до модернізації вищої освіти, характерні для різних національних організацій, та окреслити можливості використання елементів європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні.

Теоретичну основу дослідження становлять: філософські концепції функціонування та розвитку освітніх систем (В. Андрущенко, І. Зязюн,

В. Кремень, В. Лутай, К. Приходченко, П. Саух та ін.); методологічні та концептуальні засади модернізаційних процесів у вищій освіті (В. Андрущенко, С. Берген (S. Bergan), М. Згуровський, М. Квієк (M. Kwiek), О. Козлова, К. Корсак, В. Кремень, П. Лазетік (P. Lazetic) та ін.); концептуальні положення педагогічної компаративістики (Ф. Альтбах (Ph. Altbach), О. Джуринський, О. Заболотна, Н. Лавриченко, О. Локшина, Г. Ніколаї, О. Огієнко, Л. Пуховська, А. Сбруєва та ін.), концептуально-правові засади формування та реалізації європейської освітньої політики (А. Вейга (A. Veiga), С. Гарбен (S. Garben), А. Горніцка (A. Gornizka), Р. Кілінг (R. Keeling), А. Корбет (A. Corbett), Г. Нів (G. Neave)), теоретичні основи упровадження студентоцентрованої парадигми у вищій освіті (Д. Брендс та П. Гінніс (D. Brandes and P. Ginnis), Г. Райт (G. Wright), В. Луговий, Ю. Рашкевич та ін.).

Для досягнення поставленої мети використано такі **методи дослідження**: *загальнонаукові* (аналіз, синтез, зіставлення, узагальнення, порівняння, систематизація), які застосовувалися для опрацювання джерельної бази з досліджуваної проблеми; *конкретно-наукові*: метод термінологічного аналізу, що уможливив розкриття сутності досліджуваних явищ за допомогою виявлення й уточнення семантики основоположних понять; історико-генетичний аналіз та хронологічний метод, що дозволили окреслити основні чинники змін у вищій освіті, сприяли виокремленню етапів розвитку ЄСС як суб'єкта БП та етапів розвитку студентського руху в контексті становлення України як незалежної держави; методи структурно-логічного й системно-функціонального аналізу, які стали необхідними у визначенні організаційних, змістових і процесуальних засад діяльності ЄСС як суб'єкта БП; системно-структурний і порівняльно-зіставний аналіз для з'ясування особливостей залучення найбільш впливових національних студентських союзів (НСС) до модернізації вищої освіти в національному вимірі; метод наукової екстраполяції застосовано з метою виявлення можливостей використання елементів продуктивного досвіду європейських країн у процесі подальших модернізаційних перетворень вищої освіти України; метод моделювання, який допоміг розробити прогностичну модель залучення студентства до процесу модернізації вітчизняної вищої освіти та модель розвитку національного студентського союзу як суб'єкта модернізації вищої освіти; *емпіричні методи*: листування, інтерв'ювання, бесіди з фахівцями, аналіз документації організацій та матеріалів сайтів ЄСС та НСС, що використані з метою уточнення та верифікації отриманих даних.

Джерельну базу дослідження становлять:

- документи Європейської Спільноти: Європейська культурна конвенція (1954 р.), Римські договори (1957 р.), Єдиний Європейський Акт (1986 р.), Маастрихський договір (1992 р.), Амстердамський договір (1997 р.); декларації самітів очільників європейських держав та національних урядів (1969 р., 1972 р.); резолюції та конвенції Міністрів освіти держав-членів Європейської Спільноти (1971 р., 1972 р., 1976 р.); документи Європейської комісії щодо розвитку освітньої галузі (1973 р., 1974 р., 1985 р., 1991 р., 1993 р., 1997 р.);

- документи Болонського процесу: декларації (Сорбонська, 1998 р., Болонська, 1999 р.), комюніке Міністрів, відповідальних за вищу освіту країн-учасниць БП (Прага (2001 р.), Берлін (2003 р.), Берген (2005 р.), Лондон (2007 р.), Льовен та Лювен-Ля-Ньов (2009 р.), Будапешт-Відень (2010 р.), Бухарест (2012 р.), Єрван (2015 р.));
- документи МОН України (накази, програми, звіти), що стосуються проблем упровадження положень БП та модернізації вітчизняної вищої освіти;
- програмні документи ЄСС, аналітичні матеріали його експертів з проблем реалізації БП («Болонський процес очима студентів» 2003 р., 2005 р., 2007 р., 2009 р., 2012 р., 2015 р.), а також наукові розвідки щодо різних напрямів розвитку ЄПВО;
- наукові статті та монографії вітчизняних і зарубіжних науковців з проблеми дослідження; матеріали вітчизняних і зарубіжних наукових періодичних видань: «Вища освіта України», «Высшее образование сегодня», «Філософія освіти», «Higher Education», «Tertiary Education and Management», «International Higher Education», «European Journal of Education», «Assessment and Evaluation in Higher Education», «European Journal of Higher Education», «European Educational Research Journal», «Journal of College Student Development», «Studies in Higher Education», «Times Higher Education», «The Guardian» та ін.
- офіційні веб-сайти НСС, що входять до складу ЄСС.

Наукова новизна отриманих результатів дослідження полягає у тому, що *вперше* в українській педагогічній науці було здійснено цілісне дослідження організаційно-педагогічних засад діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу. З'ясовано концептуальні засади залучення студентства до модернізації вищої освіти в контексті БП (теорія включення (А. Астін), теорія мотивації (Р. де Чармс), теорія самовизначення (Е. Дісі та Р. Раян) та основні сучасні концепції сприйняття студентства (комунітарна, концепція стейкхолдерів, соціалізаційна, конс'юмеристська)); виокремлено етапи розвитку досліджуваної організації як наднаціонального суб'єкта БП та розвитку ЄПВО: 1) спостережувально-інтегрувальний (1998–2001 рр.); 2) партисипативно-кооперативний (2001–2003 рр.); 3) стратегічно-аналітичний (2003–2006 рр.); 4) конструктивно-партнерський (2007–2015 рр.). Окреслено організаційні засади діяльності ЄСС (цілі та пріоритетні напрями роботи, особливості організаційної структури, основоположні принципи міжнародної освітньо-політичної діяльності, механізми взаємодії з іншими наднаціональними організаціями – суб'єктами БП); схарактеризовано змістові (основні напрями діяльності ЄСС у контексті модернізації освітньої галузі) та процесуальні засади діяльності ЄСС як суб'єкта БП (види діяльності й форми залучення Союзу до процесу ухвалення рішень щодо реалізації модернізаційних перетворень). Здійснено порівняльну характеристику особливостей діяльності найбільш впливових НСС щодо модернізації національних систем вищої освіти. У контексті обґрунтування можливостей творчого використання в Україні елементів продуктивного досвіду залучення ЄСС та НСС-членів до процесу модернізації вищої освіти визначено етапи

розвитку студентського руху в сучасній Україні (неформальний (1989–1991 рр.), інституалізаційний (1991–2004 рр.), розвивальний (з 2005 р.)). Розроблено прогностичну модель залучення студентства до модернізації вищої освіти України та модель розвитку національного студентського союзу як суб'єкта модернізації вищої освіти.

Уточнено зміст основоположних понять дослідження («Болонський процес», «модернізація вищої освіти», «студентська представницька організація», «залучення студентства до модернізації вищої освіти», «Європейський студентський союз як суб'єкт Болонського процесу» та ін.).

Подальшого розвитку набула характеристика основних зовнішніх та внутрішніх чинників євроінтеграційного розвитку вищої освіти, що зумовили укладання Болонської угоди та початку модернізації галузі.

До наукового обігу введено маловідомі та невідомі зарубіжні джерела, історичні документи та факти, що стосуються особливостей залучення студентства до модернізації вищої освіти європейських країн у контексті БП.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає у тому, що основні положення та висновки щодо теоретичних, організаційних, змістових і процесуальних засад діяльності ЄСС як суб'єкта БП можуть бути використані в контексті модернізації вітчизняної системи вищої освіти в цілому та залучення студентства до цього процесу зокрема; у викладанні навчальних курсів «Порівняльна педагогіка вищої школи», «Актуальні проблеми інноваційного розвитку освіти», «Інноваційний менеджмент в освіті», «Історія педагогіки» в педагогічних ВНЗ. Джерельна база та матеріали дослідження можуть бути корисними для здійснення наукових розвідок з проблем інтеграції національних систем вищої освіти до ЄПВО та вдосконалення механізмів залучення всіх суб'єктів освітньої діяльності до модернізаційних перетворень.

Результати дослідження **упроваджено** в навчальний процес Полтавського національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка (довідка № 5332/01-55/33 від 20.10.2016 р.); Рівненського державного гуманітарного університету (довідка № 186 від 19.10.2016 р.); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 2689 від 19.10.2016 р.); Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка (довідка № 1773 від 25.10.2016 р.).

Апробація отриманих результатів дослідження здійснювалася на науково-практичних конференціях і семінарах різного рівня: *міжнародних* – «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (Суми, 2014 р., 2015 р., 2016 р.); «Актуальні проблеми соціального включення у Європейський освітній простір» (Глухів, 2014 р.); «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору» (Київ, 2014 р.); «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (Дрогобич, 2015 р.), «Педагогіка. Актуальные научные исследования. Теория и практика» (Познань, Польща, 2015 р.); «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи» (Кременчук, 2015 р.); «Pedagogy and Psychology in the age of globalization – 2015» (Budapest, 2015) «Освітні інновації: філософія, психологія,

педагогіка» (Суми, 2015 р.); «Європейський університет: імідж, мобільність та соціальні перспективи» (Суми, 2016 р.); «Наукові абриси III тисячоліття, індустрія хай-тек та проблеми інноваційної освіти в умовах крос-культурних взаємодій» (Суми, 2016 р.); *всеукраїнських* – «Педагогічна компаративістика – 2014: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст» (Київ, 2014 р., 2015 р.).

Публікації. Основні положення дисертації висвітлено у 16 одноосібних публікаціях, з яких 1 розділ у колективній монографії, 7 статей у фахових наукових виданнях, 1 розділ у навчальному посібнику, 1 стаття у закордонному виданні (англійською мовою), 6 статей у матеріалах науково-практичних конференцій та семінарів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел, що налічує 364 найменування, із них – 280 іноземними мовами. Подано 16 таблиць і 15 рисунків (із них 3 таблиці й 2 рисунки займають окремі сторінки) та 19 додатків на 57 сторінках. Повний обсяг тексту дисертації – 298 сторінок. Основний зміст викладено на 198 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження, з'ясовано ступінь його наукового розроблення, зв'язок із науковими програмами та планами; визначено мету, завдання, об'єкт і предмет, хронологічні та географічні межі, методологічну й теоретичну основу дослідження; схарактеризовано джерельну базу, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів; наведено форми апробації, подано структуру й обсяг дисертації.

У першому розділі **«Теоретичні засади дослідження діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу»** схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат; сформульовано визначення ключових понять дослідження; з'ясовано концептуальні засади залучення студентства до модернізації вищої освіти в контексті БП; виявлено основоположні чинники євроінтеграційних процесів у галузі вищої освіти; виокремлено етапи розвитку ЄСС як суб'єкта БП.

Встановлено, що Болонський процес є унікальним багатовимірним явищем, що має специфічні ознаки диференційованої інтеграції, динамічної системи, мережевої спільноти й реалізується шляхом міжурядової кооперації і транснаціонального співробітництва неурядових організацій з метою підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти в глобальному контексті.

На основі застосування методу термінологічного аналізу доведено, що найбільш повно увесь комплекс структурних і культурних перетворень у європейській вищій освіті на початку XXI ст. відображає поняття *модернізація*, визначене в дослідженні як комплексний багаторівневий процес якісних змін у вищій освіті, зумовлений складною сукупністю чинників і, перш за все, новими потребами на сучасному етапі розвитку суспільства, характерними особливостями якого є посилення структурно-функціональної диференціації

системи та перехід від вертикальних до горизонтальних зв'язків між основними компонентами. З'ясовано, що сутнісною характеристикою модернізації вищої освіти в контексті БП є полісуб'єктність, що передбачає взаємодію багатьох зацікавлених сторін (суспільства, урядових структур і представницьких організацій національного й наднаціонального рівнів, ВНЗ, бізнес-спільноти), які в процесі досягнення спільних цілей реалізують і власні, відмінні від інших, інтереси. У результаті структурно-логічного аналізу Болонських документів встановлено, що важливою умовою успішної реалізації модернізаційних перетворень у європейській вищій освіті стало залучення студентства в особі студентських представницьких організацій, найвпливовішою серед яких на наднаціональному рівні є ЄСС.

На підставі порівняння та узагальнення ідей зарубіжних науковців було окреслено й схарактеризовано три основні взаємопов'язані аспекти дослідження поняття «залучення студентства»: суспільно-політичний (проблеми соціокультурної диверсифікації студентських контингентів, студентський політичний активізм), академічний (активізація участі студентів у навчальній і науково-дослідній діяльності) та організаційно-управлінський (інтеграція студентства в процес прийняття рішень щодо освітніх змін). З'ясовано концептуальні засади, що слугують обґрунтуванням функціонування студентських представницьких об'єднань та залучення їх до процесу модернізації вищої освіти, зокрема психолого-педагогічні теорії, а саме: теорія включення (А. Астін (A. Astin)), психологічна концепція залучення студентів (Дж. Фредерікс, П. Блуменфельд та А. Паріс (J. Fredricks, P. Blumenfeld, A. Paris), теорія мотивації (Р. де Чармс (R. de Charms), теорія самовизначення (Е. Дісі та Р. Раян (E. Deci, R. Ryan), теорія потоку (М. Чіксентміхаї (M. Csikszentmihalyi) та основні сучасні концепції сприйняття студентства: комунітарна, згідно з якою студенти розглядаються як рівноправні члени академічної спільноти (С. Берген); концепція стейкхолдерів, у межах якої студентство визначається як група впливу, позицію якої потрібно враховувати в процесі ухвалення важливих рішень (Т. Луешер-Мамашела); соціалізаційна, за якою розвиток громадянської позиції студентів є однією із пріоритетних цілей вищої освіти, а залучення студентства до модернізації – важливим механізмом реалізації цієї цілі (П. Згага); конс'юмеристська – студенти є клієнтами й споживачами освітніх послуг із обмеженим впливом у процесі вироблення освітньої політики.

Показано, що найдосконалішим рівнем кооперації між органами управління вищою освітою та студентськими представницькими організаціями є партнерство, що передбачає безпосередню участь у розробці стратегій розвитку системи освіти в цілому й окремих вишів зокрема, навчальних планів, стандартів оцінювання, нових технологій навчання, ресурсної бази, а також спільну відповідальність на всіх етапах ухвалення та реалізації ключових рішень. Доведено, що основними бенефіціарами становлення партнерської культури є: 1) студентство (індивідуально й колективно), яке, долучаючись до модернізації вищої освіти, набуває важливі для успішного професійного й громадянського становлення якості, отримує нові знання та розвиває соціальні

навички; 2) заклади освіти, що отримують репутаційні й фінансові вигоди; 3) національна система вищої освіти, оскільки залучення студентства сприяє розвиткові об'єктивного оцінювання результатів освітньої діяльності та підвищенню якості освіти; 4) суспільство, оскільки становлення партнерських відносин між усіма суб'єктами системи вищої освіти як один із основних принципів БП має значний інтеграційний потенціал і сприяє закріпленню демократичних засад у соціумі.

Історико-генетичний аналіз широкої сукупності історичних передумов БП дозволив визначити й схарактеризувати основні зовнішні (глобальні) та внутрішні (європейські регіональні) суспільно-політичні, культурно-освітні й соціально-економічні чинники, які від періоду відродження в післявоєнні роки ХХ ст. здійснюють вплив на розвиток вищої освіти і процес залучення студентства до модернізації освітньої галузі.

Результатом застосування хронологічного методу стало виокремлення етапів розвитку ЄСС як суб'єкта модернізації вищої освіти в контексті БП, а саме: 1) *спостережувально-інтегровального (1998–2001 рр.)*, що характеризується залученням ЄСІБ (Європейське студентське інформаційне бюро – попередня назва ЄСС) до процесу вироблення та реалізації болонської політики в якості зовнішнього спостерігача; 2) *партисипативно-кооперативного (2001–2003 рр.)* – визнання ЄСІБ єдиною офіційною студентською організацією в контексті БП та початок розвитку кооперації з ключовими наднаціональними представницькими структурами; 3) *стратегічно-аналітичного (2003–2006 рр.)* – організація перших моніторингових досліджень ЄСІБ щодо проблемних аспектів імплементації Болонських положень у різних країнах Європи; вироблення стратегії діяльності Союзу в контексті реалізації БП; 4) *конструктивно-партнерського (2007–2015 рр.)* – зміна підходу до здійснення аналітичних розвідок (від критичного до конструктивного), проведення теоретичних досліджень у галузі модернізації вищої освіти; розробка й реалізація власних дослідницьких проектів.

З'ясовано, що в ході Болонського процесу ЄСС пройшов шлях від зовнішнього спостерігача процесів прийняття політичних рішень щодо змін у вищій освіті до суб'єкта освітньої політики на наднаціональному рівні. Доведено, що Європейський студентський союз як суб'єкт Болонського процесу являє собою рівноправного партнера модернізаційних перетворень у галузі вищої освіти, який бере активну участь в ініціюванні, конструюванні, затвердженні й імплементації освітньо-політичних рішень на наднаціональному рівні.

Отже, застосування історичного та системного підходів дозволило з'ясувати теоретичні засади дослідження діяльності ЄСС як суб'єкта БП, а саме: схарактеризувати поняттєво-термінологічний апарат дослідження й концептуальні засади залучення студентства до модернізації вищої освіти, визначити основоположні чинники євроінтеграції в освітній галузі та виокремити етапи розвитку ЄСС як в суб'єкта БП.

У другому розділі «**Організаційні, змістові та процесуальні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу**» окреслено особливості організаційної структури ЄСС, основоположні

принципи його міжнародної освітньо-політичної діяльності, механізми взаємодії з іншими наднаціональними представницькими організаціями – суб'єктами БП; виокремлено основні напрями й види діяльності ЄСС у контексті модернізації освітньої галузі, форми залучення Союзу до процесу прийняття рішень щодо реалізації модернізаційних перетворень; здійснено порівняльний аналіз особливостей діяльності НСС в контексті модернізаційних перетворень національних освітніх систем.

На основі структурно-логічного аналізу нормативних засад діяльності ЄСС (Статут, Регламент роботи, Фінансовий регламент) визначено, що досліджувана структура є міжнародною некомерційною незалежною студентською організацією, яка представляє освітні, соціальні, економічні й культурні інтереси студентства на європейському рівні. З'ясовано, що в установчих документах Союзу унормовано його робочу структуру, окреслено повноваження, сфери відповідальності, функції та рівні підзвітності всіх структурних одиниць, визначено умови членства для НСС та фінансову політику організації. Зіставлення й порівняння названих документів дозволили виявити суттєві суперечності, зокрема, між визначенням ключових цілей та функцій окремих підрозділів (Робочі групи, Експертні комітети), що може свідчити про несформовану концепцію роботи чи певний занепад діяльності даних структурних одиниць; між нормами фінансового забезпечення та існуючими можливостями наповнення бюджету, що може слугувати доказом фінансової залежності ЄСС від наднаціональних організацій, передусім Європейської комісії.

Встановлено, що короткострокові й довгострокові цілі, завдання, стратегії та форми звітності ЄСС викладено у Планах роботи і Стратегічних політичних пріоритетах. На основі аналізу означених документів можемо констатувати, що пріоритети Союзу відповідають орієнтирам БП. Крім того, важливим завданням є як зовнішній, так і внутрішній розвиток організації, що включає удосконалення організаційної структури, збільшення підтримки та розширення послуг для НСС, активізацію взаємодії з ними, диверсифікацію джерел фінансування, забезпечення гендерної рівності, налагодження партнерських зв'язків із іншими міжнародними організаціями.

З'ясовано, що політику ЄСС як суб'єкта розвитку ЄПВО окреслено у Програмних актах, аналіз, узагальнення й систематизація яких дозволили визначити основоположні принципи діяльності досліджуваної організації на міжнародній освітньо-політичній арені (репрезентативності, демократичності та прозорості, цілеспрямованості, неупередженості, неприбутковості, проактивності, рівності, солідарності, безперервності взаємодії з іншими суб'єктами БП, рівних можливостей у доступі до вищої освіти).

На підставі системно-структурного аналізу організаційних засад діяльності ЄСС визначено, що основними механізмами співробітництва досліджуваної організації з представницькими наднаціональними об'єднаннями (Європейська асоціація університетів, Європейська мережа із забезпечення якості вищої освіти, Європейська асоціація вищих навчальних закладів) є такі: співпраця в межах групи Є-4, пріоритетами якої є моніторинг процесу

імплементатії Болонських положень у період між міністерськими зустрічами та забезпечення якості вищої освіти; реалізація спільних проектів і досліджень з метою вирішення проблем, пов'язаних із модернізацією вищої освіти.

Результатом застосування системно-функціонального аналізу змістових засад діяльності ЄСС стало визначення основних напрямів діяльності Союзу як суб'єкта БП, а саме: забезпечення якості вищої освіти, фінансування вищої освіти, впровадження студентоцентрованої парадигми в навчальний процес, залучення студентства до управління вищою освітою та готовність випускників до працевлаштування. Доведено, що досліджувана організація володіє високим науковим потенціалом, спрямованим на вивчення актуальних проблем модернізації вищої освіти, розвитку ЄПВО та студентського руху в країнах-членах Болонського клубу.

Структурно-логічний аналіз основоположних нормативних документів, щорічних звітів і аналітичних публікацій дозволив окреслити процесуальні засади діяльності ЄСС щодо модернізації вищої освіти за визначеними напрямами, а саме такі види й форми: *освітньо-політична діяльність*, головними формами реалізації якої є такі: створення спільно з іншими представницькими структурами консультативно-дорадчих та експертних органів (Є-4, Група супроводу БП); заснування асоційованих структур, які мають визначене коло завдань і створюються за принципом цільового підходу для їх розв'язання (Експертна група ЄСС із забезпечення якості); популяризація політики ЄСС серед інших стейкхолдерів на європейському й національному рівнях (програмні документи, студентські декларації та резолюції, промови й заяви під час освітньо-політичних заходів різного рівня); *просвітницька діяльність*, яка здійснюється шляхом соціологічних опитувань, активної участі представників ЄСС у зовнішніх заходах з проблем розвитку європейської вищої освіти та залучення студентства до цього процесу, а також організація дискусій, форумів, конференцій із метою роз'яснення основних положень БП і визначення способів подолання існуючих суперечностей; *дослідницька діяльність*, основними формами реалізації якої є моніторинг процесу імплементатії Болонських положень і принципів у різних європейських країнах (серія аналітичних розвідок «Болонський процес очима студентів» (2003–2015 рр.) та реалізація дослідницьких проектів (QUEST, SAGE, FINST, PASCL та ін.).

У ході системно-структурного та порівняльно-зіставного аналізу основних засад діяльності НСС, які входять до складу ЄСС, встановлено, що в Європі співіснують дві моделі взаємодії державних органів управління і студентських об'єднань у процесі продукування національної освітньої політики – неокорпоративістська та плюралістична. *Неокорпоративістська модель* являє собою систему представництва студентів із обмеженою кількістю організацій, які офіційно визнані державою як суб'єкти з репрезентативною монополією у процесі ухвалення важливих рішень. *Плюралістична модель* ґрунтується на взаємодії з державою численних представницьких об'єднань, які конкурують або співпрацюють у процесі лобювання інтересів і прав студентів на національному рівні. З'ясовано, що

означені моделі студентського представництва можуть мати як формальні, так і неформальні канали впливу на процес прийняття важливих рішень. На основі дослідження найвпливовіших НСС доведено, що кожен із них має характерні особливості та прогресивний досвід, який може бути використаний у процесі залучення студентства до модернізації системи вищої освіти України.

Таким чином, застосування системного й компаративного підходів дозволило окреслити організаційні, змістові й процесуальні засади діяльності ЄСС як суб'єкта БП щодо модернізації вищої освіти та здійснити порівняльну характеристику особливостей діяльності національних організацій-членів ЄСС у контексті БП.

У третьому розділі **«Актуальний стан та перспективи розвитку студентських організацій в умовах реалізації засад Болонського процесу в Україні»** визначено основні етапи розвитку вітчизняного студентського руху, обґрунтовано можливості застосування елементів продуктивного європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні, запропоновано прогностичну модель залучення студентства до модернізації вітчизняної вищої освіти та модель розвитку національного студентського союзу як суб'єкта модернізації вищої освіти.

На основі використання історико-генетичного методу було визначено основні етапи розвитку студентського руху в процесі становлення України як незалежної демократичної держави, а саме: 1) *неформальний* (1989–1991 рр.), що характеризується відсутністю чітко сформульованої мети розвитку вітчизняної системи вищої освіти в період розпаду СРСР та становлення української державності; 2) *інституалізаційний* (1991–2004 рр.), характерною ознакою якого стало законодавче оформлення та інституалізація студентського руху; 3) *розвивальний* (з 2005 р.) – зростання студентської активності в боротьбі за право стати партнерами держави в модернізації вищої освіти на всіх рівнях. Доведено, що, незважаючи на позитивні зрушення у правовому полі та загальне визнання необхідності включення студентства в процес продукування й імплементації важливих рішень в освітній системі, суттєвою перешкодою є неготовність студентських організацій стати повноцінними суб'єктами модернізації вітчизняної вищої освіти.

Застосування методу наукової екстраполяції дозволило окреслити можливості творчого використання елементів продуктивного досвіду діяльності ЄСС та найбільш впливових НСС європейського регіону як суб'єктів модернізаційних перетворень у вітчизняному освітньому контексті на національному, міжінституційному та інституційному рівнях. Використання методу моделювання уможливило розроблення прогностичної моделі залучення студентства до модернізації вищої освіти в Україні, що характеризується комплексністю й багатовимірністю та включає організаційно-цільовий, змістово-процесуальний і прогностичний компоненти.

У межах організаційно-цільового компоненту окреслено сучасні чинники (суспільно-політичні, соціально-економічні й академічні) та сформульовано мету, що полягає в підвищенні якості освіти шляхом становлення культури

партнерства й розвитку демократичних засад в освітньому середовищі. Визначена мета конкретизується в завданнях і може бути досягнута лише за умови дотримання фундаментальних принципів, на яких ґрунтується система залучення студентства (цілеспрямованості, легітимності, відкритості та прозорості, проактивності, неупередженості). Інноваційний потенціал запропонованої моделі полягає у визначенні змістово-процесуального компоненту розвитку процесу залучення студентства (основних напрямів, форм і засобів) на національному, міжінституційному й інституційному рівнях. Ключовими суб'єктами процесу залучення студентства є управлінські структури державного рівня (МОН України), ВНЗ, студентські представницькі організації та студенти, які мають бути достатньо вмотивованими й підготовленими, щоб відстоювати власні права в певному освітньому середовищі. Прогностичний компонент запропонованої системи включає очікуваний результат, а саме становлення студентства через дієві представницькі об'єднання як повноправного партнера процесу модернізації вітчизняної вищої освіти відповідно до основних засад розвитку ЄПВО.

Зазначено, що у процесі модернізації вищої освіти на *національному рівні* доцільним є завершення формування нормативно-правової бази щодо залучення студентства; налагодження діалогу й співпраці всіх суб'єктів вищої освіти шляхом розвитку сталої системи взаємодії урядових структур, професорсько-викладацького складу, студентів і роботодавців у процесі вироблення освітньої політики; залучення студентства до процесу забезпечення якості вищої освіти; належне інформування студентства щодо модернізаційних зрушень; посилення студентського руху на основі стратегії активізації участі в модернізаційних процесах, запропонованої ЄСС. З'ясовано, що важливою умовою підвищення рівня залучення студентства до процесу модернізації галузі є розвиток потужних НСС. Застосування системно-функціонального аналізу діяльності ЄСС та методу наукової екстраполяції уможливило побудову моделі розвитку НСС як суб'єкта модернізації вищої освіти.

На *міжінституційному рівні* актуальним є налагодження міжуніверситетського обміну продуктивним досвідом залучення студентства до управління ВНЗ, що здійснюється в рамках регіональних форумів, конференцій, семінарів. Актуальним для реалізації даного завдання є розвиток мобільності як серед студентів, так і серед професорсько-викладацького й адміністративного складу університету. Доцільним вважаємо організацію студентських досліджень з проблем модернізації вищої освіти на регіональному рівні шляхом заснування студентських осередків при місцевих адміністраціях або ВНЗ для вивчення досвіду та порівняльного аналізу сучасних систем вищої освіти.

На *інституційному рівні* необхідним, на нашу думку, є подолання формалізму студентського представництва в університетській системі управління шляхом надання органам студентського самоврядування конкретних повноважень; розробка стійкої системи комунікації між студентами та адміністрацією ВНЗ; залучення студентства до внутрішнього процесу забезпечення якості освіти; розвиток студентської суб'єктної активності.

Таким чином, доведено, що залучення студентства до модернізації вітчизняної вищої освіти на національному, міжінституційному та інституційному рівнях є важливою умовою успіху даного процесу. Показано, що використання елементів продуктивного досвіду ЄСС як найвпливовішої студентської структури наднаціонального рівня сприятиме розвитку студентських союзів, становленню системи їхнього співробітництва з іншими суб'єктами модернізаційних перетворень в освітній галузі та підвищенню якості вищої освіти в Україні.

З'ясування організаційно-педагогічних засад діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу дає підстави сформулювати такі **висновки**:

1. Схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження діяльності ЄСС як суб'єкта БП, передусім такі ключові його поняття: «Болонський процес», «модернізація вищої освіти», «студентська представницька організація», «залучення студентства до модернізації вищої освіти». Доведено, що найбільш повно увесь комплекс якісних змін у європейській вищій освіті на початку XXI ст. відображає поняття «модернізація», сутнісною характеристикою якої є полісуб'єктність, що передбачає взаємодію всіх зацікавлених сторін (суспільства, урядових структур і представницьких організацій, ВНЗ, бізнес-спільноти) у процесі вироблення й реалізації освітньої політики. Встановлено, що, долучаючись до імплементації Болонських положень, студентство в особі ЄСС перетворилося на рівноправного суб'єкта модернізації вищої освіти.

Виокремлено основні аспекти дослідження поняття «залучення студентства до модернізації вищої освіти», які є взаємопов'язаними в межах певного освітнього середовища (ЄПВО, національної системи вищої освіти, ВНЗ), а саме: суспільно-політичний, академічний та організаційно-управлінський. З'ясовано, що концептуальну основу дослідження процесу залучення студентства до модернізації вищої освіти становить широка сукупність психолого-педагогічних теорій та концепцій сприйняття студентів у Європейському регіоні. Показано, що становлення партнерських засад кооперації між студентством і органами управління (інституційного, національного, наднаціонального рівнів) у процесі вироблення освітньої політики є необхідною умовою набуття студентами професійних і громадянських компетентностей, розвитку ВНЗ, підвищення якості вищої освіти й демократизації суспільства.

2. Визначено, що модернізаційні перетворення в контексті БП були зумовлені складною сукупністю як зовнішніх (глобальних) так і внутрішніх (європейських регіональних) суспільно-політичних, культурно-освітніх і соціально-економічних чинників. Доведено, що в умовах розбудови ЄПВО ЄСС пройшов шлях становлення від зовнішнього спостерігача до суб'єкта модернізації вищої освіти. Відповідно до обґрунтованої системи критеріїв (цільові пріоритети, кількісний ріст, форми і методи залучення до модернізаційних перетворень вищої освіти) виокремлено етапи розвитку ЄСС як суб'єкта БП, а саме: спостережувально-інтегровальний (1998–2001 рр.) –

Союз як зовнішній спостерігач Болонських реформ, що намагався стати суб'єктом модернізаційних зрушень у вищій освіті; партисипативно-кооперативний (2001–2003 рр.) – налагодження кооперації між основними наднаціональними представницькими організаціями та включення ЄСС до групи Є-4 у якості офіційного спостерігача БП; стратегічно-аналітичний (2003–2006 рр.) – початок аналітико-дослідної діяльності ЄСС та вироблення власної політики в контексті БП; конструктивно-партнерський (2007–2015 рр.) – розвиток партнерських засад співробітництва студентства з іншими суб'єктами модернізації вищої освіти. Подано визначення поняття «Європейський студентський союз як суб'єкт Болонського процесу», що являє собою рівноправного партнера модернізаційних перетворень у галузі вищої освіти, який бере активну участь в ініціюванні, конструюванні, затвердженні й імплементації освітньо-політичних рішень на наднаціональному рівні.

3. З метою окреслення організаційних, змістових і процесуальних засад діяльності ЄСС як суб'єкта БП схарактеризовано установчі й стратегічні документи (Програмні акти, Плани роботи й Стратегічні політичні пріоритети), згідно з якими досліджувана структура визначається як міжнародна неприбуткова незалежна студентська організація, основною метою якої є представництво освітніх, соціальних, економічних та культурних інтересів студентів на європейському рівні. Встановлено, що основними організаційними засадами функціонування досліджуваної організації є демократична структура та тісна співпраця як із внутрішніми, так і з зовнішніми партнерами. Визначено, що ключовими механізмами співробітництва ЄСС з наднаціональними представницькими об'єднаннями є діяльність у межах групи Є-4 та реалізація спільних дослідницьких проєктів спрямованих на вирішення проблем, пов'язаних із модернізацією вищої освіти.

З'ясовано змістові й процесуальні засади діяльності ЄСС як суб'єкта БП, а саме: напрями, види діяльності й форми залучення до процесу модернізації вищої освіти. Аргументовано, що досліджувана організація володіє високим науковим потенціалом у галузі забезпечення якості вищої освіти, впровадження студентоцентрованої парадигми в навчальний процес, працевлаштування випускників і сприяє становленню потужного студентського руху в Європі та розвиткові процесу залучення студентства до модернізації вищої освіти.

4. Здійснено порівняльну характеристику особливостей діяльності найбільш впливових національних організацій-членів ЄСС як суб'єктів БП. Виявлено, що в Європі співіснують дві моделі взаємодії державних органів управління та студентських союзів у процесі вироблення національної освітньої політики – неокорпоративістська та плюралістична, які відрізняються за умовами членства, джерелами фінансування та механізмами реалізації впливу. Зазначено, що в межах означених моделей існують як формальні так і неформальні канали впливу студентських представницьких організацій на процес ухвалення важливих рішень. Констатовано, що кожен з досліджених НСС має власний продуктивний досвід, елементи якого можуть бути

використані у процесі розвитку дієвого студентського представництва в Україні на інституційному, міжінституційному й національному рівнях.

5. Обґрунтовано можливості творчого використання елементів продуктивного досвіду ЄСС та найпотужніших НСС у процесі модернізації вищої освіти України. Розроблено прогностичну модель залучення студентства до модернізації системи вищої освіти в Україні, основними компонентами якої є такі: організаційно-цільовий (чинники модернізаційних перетворень у вітчизняній вищій освіті, мета, основні завдання й принципи), змістово-процесуальний (напрями, форми й засоби) та прогностичний (очікуваний результат). У контексті вивчення актуального стану вітчизняних студентських організацій в умовах реалізації засад БП визначено етапи розвитку студентського руху в сучасній Україні. З'ясовано, що вагомою перешкодою на шляху залучення студентства до модернізації національної системи вищої освіти залишається неготовність студентських об'єднань стати повноправними суб'єктами даного процесу. Запропоновано модель розвитку НСС як суб'єкта модернізації вищої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів окресленої проблеми. Вважаємо, що на подальше вивчення заслуговують організаційно-педагогічні та методичні засади розвитку системи підготовки студентських представників для участі у процесі модернізації вищої освіти; досвід залучення до процесу модернізації європейської вищої освіти ВНЗ та бізнес-спільноти; основні засади діяльності студентських представницьких організацій в інших регіонах світу.

Основні наукові результати висвітлено в таких працях автора:

Розділ у колективній монографії

1. Улановська А. С. Змістові та технологічні засади залучення студентства до управління вищою школою: наднаціональний вимір / А. С. Улановська // Теорії та технології інноваційного розвитку вищої освіти: глобальний і регіональний контексти : монографія / за заг. ред. А. А. Сбруєвої. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2015. – С. 440–461.

Статті у наукових фахових виданнях України

2. Улановська А. Основні детермінанти інтеграційних процесів у Європейській вищій освіті другої половини ХХ ст.: порівняльний аналіз / А. Улановська // Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка : зб. наук. праць (Серія : Педагогічні науки ; Вип. 25). – Глухів : РВВ Глухівського НПУ ім. О. Довженка, 2014. – С. 14–25.

3. Улановська А. С. Основні етапи розвитку сучасного студентського руху в Україні у контексті модернізації вищої освіти / А. С. Улановська // Збірник наукових праць : Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету. – Випуск 12 (55) «Оновлення змісту, форм і методів навчання і виховання в закладах освіти». – Частина 1. – Рівне : РДГУ, 2015. – С. 456–466.

4. Улановська А. С. Особливості залучення національних студентських союзів до управління вищою освітою у країнах Болонського клубу / А. С. Улановська // Порівняльно-педагогічні студії : щоквартальний науково-педагогічний журнал. – Умань, 2016. – № 2 (28). – С. 58–68.

5. Улановська А. С. Змістові та процесуальні засади взаємодії суб'єктів Болонського процесу / А. С. Улановська // Порівняльно-педагогічні студії : науково-педагогічний журнал. – Умань, 2015. – № 3 (25). – С. 48–58.

6. Улановська А. С. Модернізація вищої освіти: характеристика понятійного апарату дослідження / А. С. Улановська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології / голов. ред. А. А. Сбруєва. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – № 1 (35). – С. 260–271.

7. Улановська А. С. Теоретичні засади та механізми залучення студентства до управління вищою освітою / А. С. Улановська // Гуманітарний вісник ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди». – Додаток 1 до вип. 5, Том II (53) : Тематичний випуск «Вища освіта України у контексті інтеграції до європейського освітнього простору». – К. : Гнозис, 2014. – С. 499–511.

8. Улановська А. Організаційні та змістово-процесуальні засади діяльності Європейського студентського союзу в контексті модернізації вищої освіти / А. Улановська // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – № 6 (60). – С. 252–268.

Статті в закордонних виданнях

9. Ulanovska A. S. Student involvement in the Bologna Process: studying the structure, character and impact of the European Students' Union / A. S. Ulanovska // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology, III (37), Issue : 75, 2015. – P. 17–20.

Розділ у навчальному посібнику

10. Улановська А. Технологія залучення студентства до управління вищим навчальним закладом / А. Улановська // Інноваційний менеджмент в освіті : навч. посіб. / за заг. ред. А. А. Сбруєвої та О. Г. Козлової. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2014. – С. 151–167.

Статті в інших виданнях

11. Ulanovska A. Internationalisation as a major factor of European higher education integration / A. Ulanovska // Освітні інновації: філософія, психологія, педагогіка : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції, 3 грудня 2015 р.: у 4 ч. – Суми : видавничо-виробниче підприємство «Мрія», 2015. – Ч. 1. – С. 214–217.

12. Улановська А. С. Актуальні проблеми залучення студентства до процесу модернізації вищої освіти України / А. С. Улановська // Інженерні та освітні технології : щоквартальний науково-практичний журнал. Тематичний випуск «Сучасна вища освіта: реалії, проблеми, перспективи». – Кременчук : КрНУ, 2015. – Вип. 3 (11). – С. 144–147.

13. Улановська А. С. Організаційні засади діяльності Європейського студентського союзу в контексті Болонського процесу в умовах інноваційного розвитку вищої освіти / А. С. Улановська // Zbiór raportów naukowych „Pedagogika. Najnowsze badania naukowe. Teoria, praktyka», (30.03.2015–31.03.2015). – Warszawa : Wydawca: Sp. z o.o. «Diamond tradingtour», 2015. – С. 94–95.

14. Улановська А. С. Основні напрямки модернізаційних змін у контексті розвитку Європейського простору вищої освіти / А. С. Улановська // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених «Розвиток сучасної освіти і науки: результати, проблеми, перспективи» (26–27 березня 2015 р., м. Дрогобич). – Дрогобич : Просвіт, 2015. – С. 276–277.

15. Улановська А. Аналіз досвіду залучення Європейського студентського союзу до процесу забезпечення якості вищої освіти / А. Улановська // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний та національний виміри змін» (6–7 квітня 2016 р., м. Суми). Том 1. – Суми : Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2016. – С. 223–226.

16. Улановська А. С. Залучення студентства до управління вищою школою у контексті Болонського процесу: аналіз основних понять / А. С. Улановська // Педагогічна компаративістика – 2015: якісний вимір освіти зарубіжжя та український контекст: матеріали наук.-практ. семінару (11 червня 2015 р., м. Київ). Інститут педагогіки НАПН України. – К. : Педагогічна думка, 2015. – С. 221–225.

АНОТАЦІЯ

Улановська А. С. Організаційно-педагогічні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка МОН України, Суми, 2017.

Дисертацію присвячено з'ясуванню організаційно-педагогічних засад діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу задля виявлення можливостей використання елементів продуктивного європейського досвіду в аспекті досліджуваної проблеми в Україні.

Схарактеризовано поняттєво-термінологічний апарат дослідження й концептуальні засади залучення студентства до модернізації вищої освіти.

Визначено основоположні чинники євроінтеграційних процесів у сфері вищої освіти та виокремлено етапи розвитку Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу.

Окреслено організаційні, змістові й процесуальні засади діяльності Європейського студентського союзу як суб'єкта Болонського процесу; здійснено порівняльну характеристику особливостей діяльності національних студентських союзів (членів ЄСС) у контексті Болонського процесу.

Обґрунтовано можливості використання у вітчизняному освітньому контексті елементів продуктивного досвіду діяльності ЄСС та найвпливовіших НСС як суб'єктів Болонського процесу. Розроблено модель залучення студентства до модернізації вищої освіти України.

Ключові слова: організаційно-педагогічні засади, Болонський процес, Європейський студентський союз як суб'єкт Болонського процесу, модернізація вищої освіти, євроінтеграційні процеси в сфері вищої освіти, залучення студентства до модернізації вищої освіти, національний студентський союз.

Улановская А. С. Организационно-педагогические основы деятельности Европейского студенческого союза как субъекта Болонского процесса. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Сумской государственный педагогический университет имени А. С. Макаренко МОН Украины, Сумы, 2017.

Диссертация посвящена выяснению организационно-педагогических основ деятельности Европейского студенческого союза как субъекта Болонского процесса для выявления возможностей использования элементов продуктивного европейского опыта в аспекте исследуемой проблемы в Украине.

Охарактеризован понятийно-терминологический аппарат исследования и концептуальные основы вовлечения студенчества в процесс модернизации высшего образования.

Выявлены основополагающие факторы евроинтеграционных процессов в сфере высшего образования, выделены этапы развития Европейского студенческого союза как субъекта Болонского процесса.

Определены организационные, содержательные и процессуальные основы деятельности ЕСС как субъекта Болонского процесса. Представлена сравнительная характеристика особенностей деятельности национальных организаций-членов ЕСС в контексте Болонского процесса.

Обоснованы возможности использования в отечественном образовательном контексте элементов продуктивного опыта деятельности ЕСС и наиболее влиятельных НСС как субъектов Болонского процесса. Разработана модель вовлечения студенчества в процесс модернизации высшего образования Украины.

Ключевые слова: организационно-педагогические основы, Болонский процесс, Европейский студенческий союз как субъект Болонского процесса, модернизация высшего образования, евроинтеграционные процессы в сфере высшего образования, вовлечение студенчества в модернизацию высшего образования, национальный студенческий союз.

Ulanovska A. S. Organizational and Educational Foundations of the European Students' Union Activity as a Subject of the Bologna Process. – On the Right of Manuscript.

Thesis for the Degree of the Candidate of Pedagogical Science in specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Sumy State Pedagogical University named after A. S. Makarenko, MES of Ukraine, Sumy, 2017.

This thesis is devoted to the organizational and pedagogical foundations of the European Students' Union (ESU) activity as a subject of the Bologna process (BP) and outlining opportunities for the creative use of elements of the progressive European experience in terms of the higher education modernization in Ukraine.

The research provides, firstly, a thorough analysis of the concepts and terminology, identifies the major determinants of the European higher education

integration. Modernization is proved to be the concept which reflects the whole range of quality changes in the European higher education and presupposes the engagement of different subjects (society, Ministers responsible for higher education, universities, the business community and students) into the process of decision-making. Secondly, the thesis clarifies theoretical foundations of student engagement into the process of higher education modernization, identifying three major aspects of studying this notion: socio-political, academic and administrative. Thirdly, it defines four stages of the development of the ESU as a subject of the BP and highlights the structural, procedural and content foundations of the organization's activity. Besides, it characterizes the peculiarities of the biggest and most influential National students' unions (NUSes), members of the ESU. Finally, it summarizes productive experience of student engagement on the European and national levels, outlining the opportunities to be used in the aspect of the studied problem in Ukraine.

The scientific novelty and theoretical significance of the obtained results of the research are the following: for the first time in Ukrainian Pedagogy a comprehensive study of the European Students' Union as a subject of the Bologna process was held; the conceptual foundations of student engagement into higher education governance were characterized. The stages of the ESU's development as a supranational subject of the Bologna process were defined. The organizational foundations of the ESU's activities in the context of the Bologna Process were outlined (objectives, priorities, the organizational structure, policy, basic principles, mechanisms of cooperation with other supranational organizations). The main areas of the ESU's engagement were analyzed (quality assurance, financing of higher education, student-centered paradigm, students' unions development and engagement into the higher education modernization process, graduates' employability). Forms and means of the ESU's influence on the decision-making process in higher education were highlighted. The case study of the largest NUSes helped analyze the progressive aspects of student engagement, which can be used in the context of higher education modernization in Ukraine. On the basis of the ESU's achievements the model of student engagement into the higher education modernization in Ukraine was developed.

The practical significance of the results of the research lies in the fact that main findings and conclusions can be used by politicians, university administrative staff and student leaders in the course of student engagement system development in Ukraine. The prognostic potential of the researches increases the possibility of using the results for further studies on higher education governance and improving the mechanisms of engaging all actors into this process.

Key words: organizational and pedagogical foundations, the Bologna Process, the European Students' Union as a subject of the Bologna Process, modernization of higher education, European integration processes in higher education, student engagement into higher education modernization, the national students' union.

Підписано до друку 15.03.2017. Формат 60x90/16. Гарн. News Times.
Друк ризогр. Папір офсет. Умовн. друк. арк. 0,9.
Тираж 100 прим.

Надруковано в редакційно-видавничому відділі
СумДПУ імені А. С. Макаренка

40002, м. Суми, вул. Роменська, 87